3/199/IX

PRAVDA - 29. augusta 1966, str. 1
red.:

199

Plníme odkaz Povstania

/Vyňatky/

Stalo sa už zvykom, že práve v deň výročia Slovenského národného povstania si pripomíname práve to najcennejšie a najvýznamnejšie z tohto odkazu — chrániť a upevňovať priateľstvo našich národov, Slovákov a Čechov, jednotu republiky. Chceme to zdôrazniť aj dnes. Aby sme si uvedomili, hovoriac slovami Ladislava Novomeského na VIII. zjazde KSČ v roku 1946, že „betónové spojivo medzi našimi národmi" musí byť čo najpevnejšie.

Máme už za sebou roky, keď v dôsledku rôznych príčin došlo u nás k chybám i niektorým hrubým deformáciám v národnostnej politike. Za nami sú časy, keď sa pri podobných výročiach ako je dnešné, skloňoval vo všetkých pádoch slovenský „buržoázny nacionalizmus". Pritom nie ten naozajstný — pozostatky a recidívy ľudáctva a českého šovinizmu, ale hlavne vykonštruovaný a vymyslený. Pamätáme sa, ako bez zdôraznenia nutnosti „neustáleho", „tvrdého", „nekompromisného" atď. boja proti takémuto „nacionalizmu" sa veľakedy neobišla spomienka, či oslava nijakej významnej udalosti našich najnovších národných dejín. Tobôž nie výročia Slovenského národného povstania. Toto obdobie deformácií niektorých stránok života našej spoločnosti patrí nenávratnej minulosti. Avšak práve preto, že máme na mysli tento odkaz — chrániť a upevňovať priateľstvo medzi českým a slovenským národom a náš jednotný štátny zväzok, a práve po skúsenostiach z onýchčias, keď jednostranne a z neleninských pozícií vedený boj proti buržoáznemu nacionalizmu naštrbovał dôveru medzi našimi národmi, si predsa len postavme otázku:

Možno si zakrývať oči a zapchávať uši, akoby absolútne žiadne pozostatky a recidívy skutočného buržoázneho nacionalizmu na Slovensku, ako aj v Čechách nejestvovali? Možno azda ignorovať fakt, že nielen za hranicami sú sily, ale aj u nás jednotlivci, — a nech nás to nemýli, že ich nie je veľa, — ktorí majú záujem na mútení vody?

Nájdu sa u nás jednotlivci, aj takí, čo pre stromy nevidia les. Vidia len chyby a omyly minulosti. Aj v národnostnej politike našej strany. Títo „kritici" si azda myslia, že veľké spoločné dielo našich národov spadlo z neba. Akoby nebolo výsledkom v podstate správnej, marxisticko-leninskej národnostnej politiky našej strany. Len nech si zodpovedia otázku: Mohlo by sa Slovensko, pripusťme, aj s novou proletárskou mocou, za taký historicky krátky čas samo osebe, opierajúc sa iba o vlastné zdroje akumulácie, vychádzajúce len z časti národného dôchodku, ktorý sa tu vyprodukuje, bez toho, že by sa český národ nedelil so Slovákmi o spoločné hodnoty, stať tým, v čo sa premenilo v socialistickom Československu? Odpoveď je len jedna: Bez relatívne zvýšeného podielu na celoštátnych investíciách, bez pomoci českého ľudu, hospodárstva a techniky českých krajov, skúseností vyspelej českej robotníckej triedy a českej technickej inteligencie, ktoré pomáhali pri socialistickej výstavbe Slovenska a pri výchove tisícov vysoko kvalifikovaných pracovníkov pre všetky odvetvia hospodárstva, bez vplyvu českej kultúry, by sa taký mohutný rozvoj socialistickej ekonomiky, vedy a kultúry na Slovensku nikdy nemohol dosiahnuť. Búrlivý rozvoj Slovenska napokon od začiatku prináša prospech celej republike, obidvom našim národom.

Je zaujímavé, že zotiaľ čo si túto skutočnosť u nás niektorí jednotlivci plne neuvedomujú, dokonca Lettrich, tento známy prominent reakcie na Slovensku, ešte v roku 1953, polemizujúc s ľudáckym fašistom F. Ďurčanským, napísal, že ten, kto dnes hýbe základmi Československa, hýbe aj základmi Slovenska a že treba „držať to, čo máme, držať Československo a v ňom hľadať uspokojenie slovenských národných potrieb a budúcnosti. Má to pre Slovákov veľa výhod". A ďalej výhody rozoberá. Priznáva, že Československo dáva Slovákom a Čechom väčšiu váhu v medzinárodnom svete, ako keby boli rozdelení, že Československá republika je hospodársky a sociálne vyrovnaným štátom, schopným súťaže a rýchlejšieho hospodárskeho, kultúrneho a národného rozvoja, ako by bol nejaký osobitný český a slovenský štát, že spoločné využívanie prírodného bohatstva, rozvinutý priemysel a vyspelá obyvateľstvo poskytujú Československu predpoklady pre rozkvet a blahobyt.

Od Slovenského národného povstania prešli naše národy dôležitou etapou historického vývoja. Stali sa socialistickými. Sme svedkami objektívneho procesu ich socialistickej vzájomnosti. Aj k tomuto dianiu zaujala naša strana správne, marxisticko-leninské stanovisko. Nestotožnila sa s názormi niektorých zodpovedných funkcionárov, ktorí v minulosti nabrali kurz na absolutizovanie „zbližovania" našich národov a podceňovanie, ba priame ignorovanie niektorých stránok rozvoja slovenského, ale aj českého národa v podmienkach socialistickej výstavby. Za nami sú už časy, keď v predstavách týchto jednotlivcov sa celý proces zbližovania mohol odohrať z jedného dňa na druhý, a preto v ich očiach začali slovenské národné orgány „odumierať", sotva sa dobudoval náš socialistický štát, národné sa začalo pochovávať. Naozaj významne do celého tohto procesu zasiahol XII. zjazd KSČ, keď zdôraznil, že proces zbližovania Čechov a Slovákov nielenže nevylučuje, ale naopak, predpokladá všestranný rozvoj obidvoch našich národov. Aj jeho upozornenie, že všestrannosť rozvoja českého a slovenského národa nemožno chápať ako jednostranné zdôrazňovanie toho, čím sa od seba líšia a dlho ešte budú líšiť, ako nejaké vydvihovanie alebo konzervovanie národných zvláštností, ale tak, aby sa na obidvoch stranách v duchu zásad proletárskeho internacionalizmu pamätalo na upevnenie priateľstva našich národov a jednotu republiky. Lebo to je vlastne jedna z najvýznamnejších čŕt odkazu Povstania.

Pravda, 29.8.1966, str. 1

PRAVDA - 28. augusta 1966, str. 3

JURAJ FABIAN

Dialóg s dejinami

/Vyňatky/

Slovenským národným povstaním, ktorého výročia si v tomto neskorom lete opäť pripomíname, napísalo slovenské revolučné pokolenie „nové slovo do nášej histórie". Slovenská revolúcia z memorabilného roku výrazne signalizuje, že napriek nežičlivej, mrzačiacej minulosti, napriek skutočnosti, že na území malého národa sa pretínali sfinkrivky imperialistických snáh maďarských feudálov, českej buržoázie, nemeckých monopolov a hnedého nacizmu, slovenský ľud a jeho vedúce progresívne sily dokázali byť na výške historických úloh. V konfrontácii so silami mocenský i materiálne prevažujúcimi odmietol slovenský ľud byť objektom a svojou aktivitou dokázal, že je svojským, uvedomelým subjektom dejín. „Slovenský človek, ktorý bol vždy číslom v cudzích rozpočtoch, ukázal sa dosť odvážnym k samostatnému vystúpeniu, dosť schopným k vedeniu svojich vecí, dosť obetavým zaňať obete a utrpenia, bez ktorých niet pevného vedomia slobody a nároku na ňu," napísal v programovom úvodníku prvého čísla povstaleckého Nového slova G. Husák. Slovensko, ktoré v minulosti „chodilo na voze národa otrokárskeho alebo spriateleného", dokumentovalo výrazne dostatok vôle, sily i schopnosti vykročiť vlastnou cestou. Napriek dlhotrvajúcemu maďarizačnému tlaku, usilujúcemu sa o absorbovanie a pohltenie slovenského etnika i k rovnakým cieľom smerujúcim snahám českého čechoslovakizmu i ďalších nedubov, ktoré po storočia zotročovali slovenskú spoločnosť, vystupuje slovenský ľud v prelomovej situácii ako — v stredoeurópskych mierach — nie nevýznamný mocenský činiteľ. Revolučné vystúpenie slovenského ľudu vo významnej miere ovplyvňuje v prvom období po oslobodení vývojový trend a vnútornú štruktúru obnoveného čs. štátu, a tým nepriamo prispieva k vytváraniu tvárnosti tejto časti strednej Európy. Je zaiste ironickým dejinným paradoxom, že vysokí štábni dôstojníci horthyovskej armády, čo tak horlivo vykonávali skutočne nehanebné meno tohto národa, odchádzajú v r. 1944 z jeho oslobodeného povstaleckého územia rokovať do Moskvy o primeri a o kapitulácii. V historickej kataklizme ukázal slovenský človek, že vyrástol na bojovníka, ale aj na štátnika, diplomata a vojvodcu, vrhol pravdivé svetlo na zlovoľnosť pokusov vytvárať v ňom komplexy o jeho údajnej neschopnosti byť správcom vlastných osudov.

Pravda, toto dovŕšenie sebauvedomenia a emancipačného procesu neuskutočňuje sa na rovine vyostreného nacionálneho egoizmu a výlučnosti. Realizuje

za práve v boji na život a na smrť proti tomu domácemu ideovému prúdu, ktorý tieto pevky reprezentuje. Program povstaleckého Slovenska, je výrazom jeho najvlastnejších potrieb a túžob, včlenených do veľkého medzinárodného všeľudského kontextu. Jeho boj splýva s antifašistickým zápasom európskych národov. „Udržanie samobytnosti národnej nie je cieľom samo pre seba", hovorí sa v spomenutom úvodníku Nového slova. Je a má byť „cestou k širokému ľudskému dorozumeniu... Ide nám o triezve a logické zaradenie nášho národa do širšej kultúrnej, hospodárskej a politickej spoločnosti, v ktorej vidíme pokračovanie našich revolučných ideálov, najlepšie využitie tvorivých síl nášho ľudu a zabezpečenie jeho potrieb". V znamení národného programu, medzinárodnej solidarity a spoločenského progresu vpisuje slovenský ľud svoje slovo do historických análov, medzi najvýznamnejšie stránky protifašistickej rezistencie európskych národov.

Program revolučného Slovenska bol jednoznačne protifašistický. Nie slovami, ale bojovými činmi proti nemeckému i domácemu fašizmu, pred tvárou celého sveta dokumentoval slovenský ľud svoj postoj. No jeho zápas proti „novému poriadku" fašistického typu, ktorý bytostne odmietal, bol súčasne aj bojom za nový poriadok, s ktorým spájal svoje predstavy spoločenského a národného rozvoja. Je len prirodzené, že jeho zápas za taký model budúcnosti, ktorý by realizoval jeho túžby po zabezpečení samobytného národného života, nesúcoho sa v duchu myšlienok sociálneho pokroku, znamenal aj postoj a boj proti tým silám na spoločnej strane protifašistickej barikády, ktoré chceli konzervovať starú spoločensko-ekonomickú štruktúru a ktoré v pomere k Slovensku chceli aj naďalej uplatňovať snahy, pripomínajúce nejednu stránku nacistickej národnostnej politiky. Čechoslovakizmus, ako prejav hegemonistických a pohlcovacích úsilí českého nacionalizmu, prejavil sa opäť ako zlý duch slovenského života i družného slovensko-českého spolunažívania. A je len príznačné pre nacionálny egoizmus a zaslepenosť jeho predstaviteľov (ktorých nepoučenosť pomohla v období medzi dvoma vojnami urobiť z ľudí Tukovho typu politické postavy), že dokonca v čase, keď si už taká výrazná postava maďarského expanzívneho iredentizmu ako horthyovský ministerský predseda aristokrat Teleki uvedomuje nemožnosť inštalovať „v Turč. Sv. Martine alebo v Prešove fišpána v maďarskom kroji a v sprievode hajdúchov", spriada Beneš v londýnskom exile plány o inštalovaní importovaného „zemského veliteľa" s diktátorskými plnými mocami v Bratislave, ktorý by náležite Slovákov „poučil" o ich etnickom čechoslovakizme. A tejto snahy sa buržoáznonacionalistické sily v českej spoločnosti nevzdali ani po oslobodení. Benešovská národnesocialistická strana vypracúva ucelenú stratégiu veľmocenskej protislovenskej politiky vo svojom Memorande o Slovensku, načrtajúcom ucelený plán „mocenskej" a „duchovnej" asimilácie Slovenska. „Hospodárska politika štátu musí byť vedená tak, aby Slovensko štrukturálne bolo na českých krajinách stále závislejšie... a aby najväčšie zhodnotenie výrobkov (napr. montáž) sa dialo v českých krajinách. Súčasne je treba riadiť hospodárstvo tak, aby čo najväčší počet Slovákov odišiel do českých krajín, kde sa rýchle asimilujú..." píše sa v tomto dokumente, pripomínajúcom povestné ponemčovacie a vysídľovacie plány. Netreba varil ani zdôrazniť katastrofálne dôsledky takýchto projektov pre našu republiku, pre oba naše národy.

Pravda, nie starý „historický" čechoslovakizmus, ale jeho súčasné rezidúá, čechoslovakizmom ovplyvňované predstavy, ktoré sa neobyčajne obratne prispôsobujú raz deformáciám kultu osobnosti, raz sa preoblíkajú do zdanlivo marxistického kostýmu a ktoré sa pokúšajú o vlastnú interpretáciu „celoštátnych záujmov" v ekonomike, o svojrázny výklad „zbližovania národov" či o „zbližovacie" výlety do jazykovedy, môžu negatívne pôsobiť proti záujmom oboch našich národov a ich úprimnej bratskej spolupráci, proti najvlastnejším záujmom socializmu a republiky. Stretávame sa so zjavmi, potvrdzujúcimi, že má pravdu M. Pecho v poslednom Predvojí, ak konštatuje, že čechoslovakistické predstavy môžu „v hlavách niektorých ľudí aj dnes mátať". Presviedča nás o tom napríklad aj sborník „Černobílé roky", ktorý ako prémiovú knihu mládežníckej edície Máj vydala v masovom náklade 210 000 výtlačkov Mladá fronta. Tu sa možno dočítať o „národe československom", ktorý sa postavil „jednu nohu na Šumavu a druhou na Tatry, na říši a svobodu svou". Pravda, S. K. Neumann, autor tejto básne, neskôr čestne prekonal „detskú chorobu čechoslovakizmu" a zaujal správne, marxistické stanovisko. Nepochopiteľné však je, že redaktori publikácie vybrali si práve dnes túto báseň pre knihu, ktorá sa v masovom meradle prihovára k mladej generácii. Je preto zaiste len správne, že proti takýmto a podobným nedomyslenostiam a tendenciám vystúpil na stĺpcoch stranickej tlače publicista Dušan Havlíček, upozorňujúci, že v „běžném povědomí občana české národnosti není dost výrazná a jasná představa o národních potrebách a oprávnených nárocích Slováků. Přežívají tu stereotypy a návyky prvorepublikánského původu, pozůstatky čechoslovakistické teorie, udržované malou znalostí historie, životních zápasů, svébytných politických dějů a kultury slovenského národa, u mladších generací tu působí i zanedbávání informovanosti".

Boj proti čechoslovakistickým tendenciám, stereotypom a návykom mal by sa stať dnes významným príspevkom pre upevnenie našej socialistickej spoločnosti. A je len povzbudzujúcou skutočnosťou, že tento boj môže nadviazať na ušľachtilé tradície, prejavujúce sa v čestnom exponovanom postoji najkrajších postáv novodobých českých dejín, progresívnych demokratov a uvedomelých komunistických internacionalistov, významných predstaviteľov pokrokovej českej inteligencie F. X. Šaldu, J. Fučíka, Ivana Olbrachta, Ivana Sekaninu i ďalších. „Pokladáme za jeden z najvýznamnejších momentov v zápase o uznanie slovenskej národnej svojbytnosti, že sa za ňu a proti československej asimilácii, či „zbližovaniu" vyslovuje Čech a to menom významnej a veľkej časti českej verejnosti. Tým dostávajú slovenské národné snaženia dobrého pomocníka a zároveň sa nastoľuje nová podoba týmto zápoleniam „podoba solidarity národov", napísala k stati veľkého syna českého ľudu, komunistu Ivana Sekaninu pred tridsiatimi rokmi redakcia Davu. Sú to živé slová, ktoré potvrdzujú, že konfrontácia i dialog nášho súčasníka s dejinami nie je iba akousi prechodnou záľubou, ale potrebnou, poučnou a inšpirujúcou nevyhnutnosťou našej súčasnosti. A

Pravda, 28.8.1966, str. 3

ĽUD - 28. augusta 1966, str. 3

Neznáme kapitolky zo slávnych dní slovenského ľudu

ANGLIČANIA A AMERIČANIA V POVSTANÍ

HISTÓRIU NEMOŽNO PÍSAŤ TENDENČNE ● AJ IM PATRÍ NAŠA VĎAČNOSŤ ● POMOHOL IM ĽUD, ODPLÁCALI KRVOU HRDINOV

Búrlivé udalosti druhej svetovej vojny zahnali ľudí proti ich vôli ďaleko od domovov, často i tisíce kilometrov. Dostali sa tam, kde netušili, že raz prídu. Dostali sa na miesta, o ktorých nevedeli takmer nič. Aj na Slovensko prišli v rokoch druhej svetovej vojny príslušníci rôznych národov — Rusi, Ukrajinci, Srbi, Francúzi, Belgičania a iní. Američania, Angličania a Kanaďania sa k nám dostali zväčša až v roku 1944.

Po invázii vo Francúzsku a po postupe spojencov v Taliansku sa rozšírili lety spojeneckého letectva nad strednú Európu. Američania, Angličania a Kanaďania sa na Slovensko dostávali zväčša v dôsledku leteckých havárií. Zachraňovali sa padákmi a potom unikali pred asistenčnými jednotkami. No časť sa k nám dostala aj pri úteku zo zajateckých táborov. Všetci sa pomocou slovenských odbojových pracovníkov ukrývali pred bezpečnosťou a žandárstvom. O tom všetkom bolo by možné napísať pútavé príbehy, lebo mnohé majú dramatické momenty. Vzťah našich ľudí k Američanom a Kanaďanom bol o to úprimnejší a solidárnejší, že takmer z každej slovenskej rodiny bol niekto vo veľkej krajine za morom, kam sa z vlasti vysťahoval za prácou. Dlhý by bol zoznam obcí, keby sme chceli vymenovať tie, kde naši občania poskytli havarovaným letcom alebo útočiskom pomoc. Uveďme aspoň niekoľko príkladov. V Turej Lúke sa ukrývalo 9 členov posádky lietadla, ktoré havarovalo neďaleko obce. Letci našli spoľahlivé útočiská i v ďalších obciach: vo Sv. Petre, Kostolnej, Bukovci a inde. Keď hrozil zásah žandárov, pomocou ilegálnych pracovníkov sa dostávali do hôr k partizánskym jednotkám. Nejedno stretnutie s letcami sa premenilo na srdečnú manifestáciu slovensko-amerického, či anglického priateľstva. Boli však i smutné stretnutia. Viaceré ostreľované lietadlá havarovali a posádky sa nezachránili. Pohreby boli tichou demonštráciou proti okupantom. Tak tomu bolo i v Gajaroch pri Malackách, kde sa na pohreb zišli ľudia zo širokého okolia.

DOSIAĽ NEVYJASNENÁ DUBOVÁ

V lete 1944 anglo-americké letecké svazy prenikali aj nad Slovensko a bombardovali niektoré mestá. Zvlášť ťažko zasiahli Bratislavu. Nálety treba chápať, ako leteckú vojnu proti spojencovi hitlerovského Nemecka. Bomby padali aj na Dubovú s rafinériou. Ležala v zájmovom pásme organizátorov povstania. Prečo došlo k náletu na Dubovú, doteraz sa nezistilo. V minulých rokoch sa nálet vyhlasoval za zámernú akciu, ktorou sa malo vedome škodiť povstalcom. To bolo tendenčné tvrdenie, ničím nepodložené. Veliteľ príprav na SNP pplk. J. Golian upozorňoval čs. MNO v Londýne na záujem o Dubovú. Nevieme, čo MNO ďalej urobilo. Nepoznáme dôvody, prečo by boli spojenci naprieč upozorneniu bombardovaním vedome kalili vzťah.

SPOJENCI V POVSTANÍ

17. septembra a 7. októbra prileteli anglickí a americkí vojenskí poradcovia a experti na 9 „lietajúcich pevnostiach" B 29, 15. leteckej armády USA z talianskeho mesta Bari. Lietadlá priviezli aj zbrane, trhaviny, spojovací materiál a lieky. Na spiatočnej ceste do Talianska odleteli na nich spojenecki letci zostrelení nad Slovenskom a delegácia SNR (Novomeský, Ursíny a Vesel) do Londýna. Spojenecki pridelenci pracovali v budove velitelstva povstaleckej armády a boli v stálom styku s prvým i druhým veliteľom povstaleckej armády — gen. J. Golianom a gen. R. Viestom a s ďalšími veliacimi dôstojníkmi. Vojenskí pridelenci navštívili aj niektoré úseky na fronte. Inštruovali povstalcov, ako používať prepravené zbrane „bazuky" a iný materiál.

DEJINY TREBA PÍSAŤ PRAVDIVO

V minulých rokoch sa tvrdilo v príležitostných článkoch a publikáciách, že Američania a Angličania zámerne nechceli poskytnúť pomoc slovenským povstalcom a že dvoma prílet-mi na letisko Tri duby iba chceli ukázať, čo by mohli urobiť. Autori týchto názorov zámerne nedocenili otázku veľmocenskej politiky v rámci spojeneckého bloku. Územie Slovenska ležalo v priestore strategického záujmu Sovietskej armády, a preto zásahy iných armád alebo iných orgánov mohli byť iba s vedomím najvyšších sovietskych kruhov. Čs. MNO v Londýne dodržiavalo vojenské a diplomatické zvyklosti. Už pred SNP informovalo sovietske a aj anglické orgány o chystanej akcii na Slovensku a žiadalo podporu a pomoc. Ako vieme, SSSR pomoc poskytol. Aj anglické a americké vojenské orgány prisľúbili pomoc. Viazali ju ale na súhlas sovietskej strany. Pokiaľ došlo k reálnym záverom, situácia sa v Povstaní tak vyvinula, že pomoc už nebolo možné realizovať. Domnievame sa, že mechanizmus stykov a dôvery nepracoval v tomto prípade tak rýchle a operatívne, ako si to situácia na Slovensku vyžadovala.

OBETOVALI ŽIVOTY POVSTANIU

Keď početné a dobre vyzbrojené nepriateľské divízie zatlačili povstalcov k Banskej Bystrici, evakuovali vojenské a politické orgány do hôr Nízkych Tatier. Z B. Bystrice evakuovali aj vojenskí pridelenci americkej a anglickej armády. Prešli na Donovaly a odtiaľ namáhavým pochodom v hmle, daždi, snehovej búrke masívom Nízkych Tatier do priestoru Polomka pri Brezne. Tu spolu s niekoľkými vojakmi povstaleckej armády žili takmer dva mesiace ťažkým životom v okupovanom území. Vyčkávali na príležitosť, keď budú môcť prejsť na oslobodené územie. Prirodzene, že sa vyhýbali akciám, lebo ich poslanie nebolo v priamom boji. Nemecké bezpečnostné orgány ich vypátrali a 26. decembra zatkli. Medzi zatknutými bol i vedúci americkej misie kpt. Green a vedúci anglickej misie mjr. Schmor. Zaistených prepravili cez Banskú Bystricu a Bratislavu do nemeckého koncentračného tábora v Mauthausene. Tu desiatich členov anglo-americkej styčnej skupiny, medzi ktorými bol aj populárny vojnový korešpondent Associated Pressu Joseph Morton, povraždili. Niektorých ďalších členov skupiny a letcov zaistili bezpečnostné orgány na iných miestach a časť z nich povraždili v Kováčovej a v Nemecku.

NEOBCHÁDZAJME SKUTOČNOSTI

Viacerí letci sa ukrývali v jeseni a v zime 1945 v mnohých dedinách u statočných ľudí. V Sielnici, V. Lúke, D. Nive, chránili naši ľudia letcov i napriek tomu, že riskovali svoje životy. Niekoľko letcov bolo aj v partizánskych jednotkách, kde vyčkali koniec vojny a vrátili sa domov. Nikdy však nezabudnú, kým žiť budú, na jednoduchých slovenských ľudí, ktorí sa o nich postarali v najnebezpečnejších chvíľach.

Do histórie Slovenského národného povstania, ktorú si náš ľud nesmierne váži a je na ňu hrdý, patria osudy, či epizódy bojov anglických a amerických vojakov na Slovensku. Nie je správne ich obchádzať. Sme vďační každému, ktonám pomáhal dostať sa z búrlivých vôd druhej svetovej vojny.

MILAN GAJDOŠ

Ľud, 28.8.1966, str. 3

KULTÚRNY ŽIVOT - 26. augusta 1966, str. 5

Legendy majú dlhý život

MIROSLAV HYSKO

/Vyňatky/

Kto robil Povstanie?

V poslednej časti svojich spomienok, uverejňovaných na pokračovanie v Kultúrnom živote, Anton Rašla spomína sovietskych partizánskych veliteľov, ktorí sa stali legendárnymi vďaka tomu, že na Slovensku našli k svojmu bojovému uplatneniu sa výbornú, protifašistickým hnutím pripravenú pôdu. A ďalej píše: „Nemecká a bratislavská fašistická propaganda sa v priebehu Povstania zúfalo snažila dokazovať, že partizánske hnutie a ozbrojené vystúpenie proti režimu vôbec bolo na Slovensko importované zo Sovietskeho zväzu."

Áno, fašistická propaganda sa zúfalo snažila dokazovať túto svoju vymyslenú. No vtedy sa jej to nepodarilo, lebo kto žil pred a počas Slovenského národného povstania na Slovensku, sa na šírke a spontánnosti bojového odhodlania slovenských más denno-denne presvedčoval, že tu ide o skutočné celonárodné povstanie. A tak to pochopili aj v celom svete, okrem fašistických zaslepencov. Je však smutnou ironiou, že to, čo sa nepodarilo dokázať fašistickej propagande počas Povstania, o to sme sa neskôr, po piatich-šiestich rokoch cez celé desaťročie pokúšali, pravda z iných pozícií a nepriamo, my, slovenskí historici i „historici". Veď čím boli vo svojich dôsledkoch konštrukcie o Slovenskom národnom povstaní z päťdesiatych rokov, ako potvrdením fikcie, že toto ozbrojené vystúpenie nebolo akciou slovenskej proveniencie?

Konštrukcie z päťdesiatych rokov hovorili o vypuknutí Povstania ako o uskutočnení koncepcie rozvíjania partizánskeho hnutia až k ozbrojenému povstaniu. Pravda, v skutočnosti to tak nebolo, lebo iba samotné rozvíjanie partizánskeho hnutia by k celonárodnému povstaniu nedospelo. Mohlo iba privodiť zákrok nemeckej armády, čo sa aj stalo. No udržať povstanie na veľkom súvislom území stredného Slovenska bolo možné len preto, že tu bola aj povstalecká armáda a že — nie v poslednom rade — tu bola SNR, ktorá povstanie pripravovala a riadila.

Ako vieme, partizánske hnutie — to, ktoré sa rozvíjalo až k povstaniu — sa začalo na východnom Slovensku, na Hornej Nitre a nad Banskou Štiavnicou v roku 1943 a začiatkom roku 1944 aj v Turci. So všetkými týmito strediskami udržiaval V. ilegálny ÚV KSS stále spojenie, či už priamo, alebo cez okresné organizácie strany. A nie je ťažko dokázať, že tieto jednotky sa riadili smernicami V. ilegálneho ÚV KSS. Pravda, od konca júla 1944, keď prišli prví parašutisti, sa partizánske hnutie (najmä na strednom Slovensku) rapídne rozrástlo, vznikli nové oddiely a brigády, ktoré boli priamo inštruované z Kijeva. Ako je známe partizánsky štáb v Kijeve začal vysielať parašutistov vtedy, keď ešte nepoznal dobre situáciu na Slovensku. Možno pochybovať o tom, žeby sa situácia v partizánskom hnutí na Slovensku vyvíjala trochu ináč, keby bol kijevský štáb — po nadviazaní spojenia vedenia domáceho odboja s Moskvou — poznal od zasvätených ľudí nielen skutočnú situáciu na Slovensku, ale aj plán Slovenskej národnej rady na ozbrojené povstanie.

DĚJINY A SOUČASNOST – č. 8/1966, str. 1 – 3

A JEHO PROBLÉMY

12/199/IX

SAMO FALŤAN

Skoro pred 50 rokmi Lenin odložil písanie druhej časti svojej vynikajúcej práce „Štát a revolúcia" s poznámkou, že užitočnejšie je „skúsenosti revolúcie prežívať ako o nich písať". Lenin, ako vieme, tieto skúsenosti revolúcie vedel skutočne prežívať aj vyvodzovať z nich okamžité závery pri riadení Veľkej októbrovej revolúcie.

Súčasné poznatky ale ukazujú, že nie je to tak ľahké ani o skúsenostiach revolúcie písať. Dosvedčujú to peripetie našej marxistickej historiografie pri hodnotení a prehodnocovaní nášho národnooslobodzovacieho boja.

Náš národnooslobodzovací boj, vrcholiaci na Slovensku v Slovenské národné povstanie v 1944 roku a v Čechách v české májové povstanie v 1945 roku, je vo vedomí ľudí ešte príliš živý; bezprostredne je spojený nielen politicky, ale aj generačne so súčasnosťou a je len prirodzené, že aj historiografia tohoto obdobia má z toho svoje výhody, aj nevýhody, a v každom prípade hodnotenie tej doby je širokou verejnosťou s veľkou pozornosťou sledované. Samozrejme nielen z týchto dôvodov generačnej zainteresovanosti je o tento úsek našej histórie taký živý záujem, nielen zo zvedavosti, ako historiografia „o nich", účastníkoch, píše, a navyše nielen preto „aby sa v nej sami videli". To by bolo zjednodušovanie. Veľkú úlohu tu hrajú aj politicko-ideové momenty, aj ich súčasná klasifikácia, lebo tu išlo nielen o odboj a boj proti hitlerovskému fašizmu a hŕstke zradcov, ale o boj, ktorý prerástol vo veľké revolučné hnutie v triedno-mocenskej, politickej aj nacionálnej oblasti a má bezprostrednú návaznosť siahajúcu do súčasnosti. A navyše ešte konkretnejšie, ak Slovenské národné povstanie hodnotíme z hľadiska špecificky slovenského, jeho národného formovania a vyrievania, tu v porovnaní s minulosťou, keď jeho národné snahy vždy nešťastne boli vháňané z jedného cudzieho záprahu do druhého, SNP tu znamená rozhodujúci obrat, keď tak výrazne vlastnými progresívnymi silami formuje svoj revolučný, politický, národný aj štátny program v jednote s českým národom.

Tvorivý rozmach českej aj slovenskej historiografie posledných troch rokov v oblasti odboja je veľmi pozoruhodný a širokej verejnosti ukazuje zložitý aj vzrušujúci obraz boja našich národov za svoju slobodu a obnovu spoločnej československej štátnosti. Opravuje aj niektoré „pravdy" minulosti plné v duchu tvorivého rozvíjania marxistickej vedy. Je len prirodzené, že takýto prístup k historickej pravde je plný aj polemík a sporov okolo spracovania slovenského aj českého odboja, aj jeho syntézy československého odboja. Ukazuje sa, že tento ruch a snaha po správnom, čo možno najobjektívnejšom poznávaní nášho odboja, jeho úspechov aj neúspechov, je významným ideovovýchovným činiteľom poznávania zákonitostí vývoja spoločnosti, jej neustáleho pohybu, aj zriedlom národnej aj štátnej hrdosti, ale aj bezprostrednej spätosti s celým medzinárodným dianím a medzinárodnými revolučnými silami.

Pri dnešnom náročnom skúmaní nášho odboja a zodpovedaní si otázky, prečo bol taký, aký bol, vidíme, že nevystačíme ani časove ani priestorove s doterajšími vymedzenými oblasťami výskumu. Časove stále viac sa musíme vracať aj ďalej do minulosti a hodnotiť aj vývoj prvej republiky a stav spoločnosti tej doby, a priestorovo zase ďaleko dôkladnejšie poznať nielen histórie najrevolučnejších síl, alebo najreakčnejších, ale pohyb, nálady a vplyvy celej národnej, aj československej spoločnosti, ale aj v širších medzinárodných súvislostiach a v spojitosti s celou európskou rezistenciou. To všetko si vyžaduje znovu preverovať prísnou vedeckou marxistickou metódou rôzne doterajšie „pravdy" o vnútorných vzťahoch a problémoch prvej republiky. Ako sa formovali vedľa seba v štátnej jednote dva jej zakladajúce národné celky — Česi a Slováci. Kľady a zápory ich spolužitia v období dvadsiatich rokov prvej republiky.

Ďalšieho kritického rozboru si ešte vyžiada čechoslovakizmus, ideológie veľkočeskej buržoázie na mocenskú asimiláciu slovenského národa, pre jej všestranný negatívny vplyv tak na český ako aj slovenský národ; hlbšie preskúmať aj jej korene vzniku, aj narastajúceho negatívneho vplyvu, a to nielen smerom voči Slovensku, veď čechoslovakizmus ovplyvňoval viac-menej počas dvadsaťročnej existencie ČSR celú českú spoločnosť a československú štátnu jednotu doslovne zneužil aj podkopal. Ak štátna jednota napomáhala národnému rozvoju Slovákov, tak čechoslovakizmus tento rozvoj hamoval a krivil aj tým, že hnal vodu na mlyn slovenskej HSĽS, ktorá sa svoj konzervatívizmus a klerikalizmus často snažila kryť za obhajobu národných slovenských záujmov. Československá štátna jednota vznikla ako republika dvoch národov a slovenský národ ju prijímal uprímne a aj mu — čo je neodškriepiteľná pravda — pomáhala v jeho rozvoji. Čechoslovakizmus vnáša do tejto štátnej jednoty mocenské šovinistické prvky rozkladu a negácie tejto štátnej jednoty svojím neuznávaním toho druhého.

Je pravda že český nacionalizmus v podstate bol obranný vo svojom stáročnom zápase s agresívnym nemeckým, tak isto ako slovenský voči maďarskému a po vzniku ČSR aj voči českému šovinizmu. V pomere k slovenskému národu bol český nacionalizmus sformovaný buržoáziou po prvej svetovej vojne v čechoslovakizmus agresívny a v podstate reakčný, aj keď tu mohla byť motivácia vytvorenia väčšej sily voči nemectvu a v skutočnosti sa stal a nemohol sa nestať toho opakom.

Proti autonomistickému programu klerikálno-konzervatívnej HSĽS a ideológii čechoslovakizmu, ktorý negoval existenciu slovenského národa, sa žiaľ nerozpracoval iný alebo iné solídne národné programy v rámci československej štátnej jednoty. Prirodzene, že čechoslovakizmus svoj zápas s nacionálnym hnutím ľudákov v širokých masách Slovenska zákonite prehráva, ale nevyvodzuje z toho včas ponaučenia.

Po mníchovskom diktáte sa napokon tento spor rieši, ale je to v čase, keď pokrokové a revolučné sily prežívajú — po kapitulácii — krízu a do popredia sa derú v lone obidvoch národov pravicové sily a keď riešenie tohto problému sa stáva nielen záležitosťou dvoch národov, ale aj nástrojom agresie tretieho na úplné rozbitie republiky. Riešenie slovenskej otázky prichádza v období, keď už nepomáha zachraňovať republiku, ani zdravému nacionálnemu rozvoju Slovenska, ani formovaniu sa nových vzťahov s českým národom. Nemecká agresia po Mníchove pokračuje a pripravuje sa ku konečnému úderu, hľadá len vhodnú príležitosť a maskovací plášť. Autonómie sa zmocňujú len ľudáci, ktorí sa stávajú čím ďalej otvorenejším nástrojom nemeckej agresie proti ČSR, ale aj proti vlastným národným záujmom. Prekračujú kulminačný bod svojho národného autonomistického hnutia.

Tragický koniec republiky v dôsledku násilného zásahu z vonku nemôže zakrývať nezdravý vnútorný vývoj československej štátnej idey, čím aj príťažlivosť tejto čsl. štátnej idey hlboko poklesla a umožnila ľudákom dočasne vytvoriť vo vedomí veľkej časti národa ilúziu vlastnej a slobodnej štátnosti. Navyše komplikovalo sa to ešte zahraničnopolitickou situáciou, a aj tým, že vytvorená emigračná čsl. buržoázna reprezentácia, najmä Beneš chápal československú štátnosť ako štátnosť toho starého skompromitovaného typu.

Práve po týchto skúsenostiach z prvej ČSR nie náhodou sa v období druhej svetovej vojny práve u komunistov vynára otázka Sovietskeho Slovenska (a to nie len ako triedny výraz, ale aj národný a to najmä v rokoch 1939—41, ale v časti proletariátu prežíva aj ďalšie roky).

Slovenské revolučné a antifašistické sily museli preto premyslene vytyčovať program boja nielen proti sociálnemu útisku, ale i boj za národné oslobodenie a jasne konkretizovať budúcu štátnosť. A znovu treba povedať, že na domácej pôde tu práve výrazne vystupuje do popredia v otázke vytýčenia československej štátnosti Vianočná dohoda. Jej význam je aj v oblasti sociálnej ako aj nacionálnej. Nie je vinou domáceho revolučného a antifašistického odboja, že od tej doby zápas s Benešom v oblasti nacionálnej a mocenskej nadobúda na dramatičnosti a znovu nie z viny SNR sa vyostruje aj v období SNP (ktoré je samozrejme hlavne výrazom boja proti fašizmu) a dotýka sa základných problémov, ako je právomoc SNR a národných výborov ako mocenských politických národných orgánov ľudu, právomoc nad povstaleckou armádou a partizánmi, spor okolo platnosti starej ústavy, aj nanucovania nadriadenej funkcie vládneho zmocnenca na Slovensku na úkor Slovenskej národnej rady.

Samozrejme že napriek týmto závažným rozporom Beneš, alebo lepšie povedané čechoslovakizmus a Slovenské národné povstanie (ktorý rozpor nebol len dielčím vnútorným rozporom antifašistickej fronty, lebo sa ho snažili zneužívať aj ľudáci na zastrašovanie novým čechoslovakizmom), domáci antifašistický front reprezentovaný SNR a vtedajším vedením strany vždy si uvedomoval, že frontom boja je boj s hitlerovským Nemeckom a zradcami a nikdy a nikde sa neprejavili tendencie hľadať s ľudáctvom kompromis. Najmä komunisti si uvedomovali, že získať skutočne širokú a masovú celonárodnú podporu k boju za čsl. štátnosť, je zviesť zásadný a neúprosný boj s ľudáckym typom štátnosti, aj s čechoslovakizmom, za rovnoprávnosť dvoch bratských národov. Tým znemožnil aj rôzne špekulácie ľudákov už či na vnútornom alebo medzinárodnom fronte na konci vojny.

Československý vývoj bohatý na rôzne varianty, rôzne peripetie v domácom aj zahraničnom, buržoáznom aj komunistickom, českom aj slovenskom odboji si preto zaslúži ešte dôkladný výskum. Stará schéma o jeho hladkom vývoji a prezieravom riadení zo zahraničia sa ukázala nie tak jednoznačná a priamočiara.

Najnovšia literatúra vracia domácemu odboju to dôstojné miesto, ktoré mu prislúcha, samozrejme v celom kontexte medzinárodného diania, vývoja na frontoch a zvlášť veľkými víťazstvami Sovietskej armády.

Koncepcia povstania alebo prevratu tak isto má svoju históriu. Svoje plány vytvárało čsl. emigračné londýnske MNO. Svoju koncepciu ozbrojeného boja cestou partizánskych jednotiek až k povstaniu malo moskovské vedenie KSČ, aj domáce ilegálne hnutie, najmä KSS. Vo výrobe plánov prevratu na konci vo"" tak pre Slovensko ako aj pre Čechy emigračné MNO v Londýne bolo skutočne aktívne, druhá vec bola, do akej miery to boli plány reálne. Tvrdiť ale, že koncepcia povstania na Slovensku, neseného predovšetkým existujúcimi ozbrojenými zložkami, bola koncepciou vyslovene londýnskej provenience, je prinajmenšom nepresné. Buržoázne koncepcie prevratov alebo „povstaní" už či z Londýna, alebo dom.ich skupín okolo Šrobára k využitiu armády, a. slovenského snemu k prevratu, ilegálne vedenie KSS buď odmieta (využitie napríklad snemu), alebo dopĺňa a rozširuje, a čo je podstatné — nie kvantitatívne, ale kvalitatívne, a to tým, že ich pripravuje ako súčasť povstania za aktívnej účasti ľudu, ilegálnych národných výborov, partizánskych skupín. KSS teda súhlasí s tým, že plne treba využiť aj tú veľkú revolučnú zálohu, ktorou je slovenská armáda, a to v príhodnej chvíli v spolupráci s postupujúcou Sovietskou armádou. V tom je práve rozdiel aj od predchádzajúcej koncepcie moskovského vedenia KSČ, ktoré samozrejme nepoznajúc situáciu na Slovensku, situáciu v slovenskej armáde doma, orientovalo sa len na metódu partizánskeho boja. O tom, že moskovské vedenie KSČ nemalo prehľad o situácii na Slovensku a o charaktere príprav povstania v letných mesiacoch 1944 roku svedčí aj list s. Jána Švermu R. Slánskemu do Kijeva z prvých dní augusta 1944 roka, ktorý nasvedčuje o ich skreslených informáciách, ktoré dostali z Londýna o prípravách povstania na Slovensku ako vyslovene prevrate vojenskom. Moskovské vedenie KSČ plne pochopilo situáciu na Slovensku po Šmidkeho príchode do Moskvy a schválilo postup ilegálneho vedenia strany v príprave povstania v koordinácii so Sovietskou armádou — na širokej platforme — za účasti ilegálnych národných výborov, partizánov aj antifašistických zložiek slovenskej armády a vydalo o tom aj písomné „Stanovisko k úlohám národnooslobodzovacieho hnutia na Slovensku". Tento dokument z 23. 8. 1944, ktorý — aj keď už prípravy nedovyhnil, lebo povstanie v dôsledku nemeckej intervencie začalo o necelý týždeň a Šmidkeho ešte zastihlo v Moskve, predsa len vyvracia názory o akýchsi dvoch celkom rozdielnych koncepciách povstania medzi domácim ilegálnym vedením KSS a moskovským vedením KSČ.

Aj keď sa pôvodná koncepcia povstania v koordinácii so Sovietskou armádou nemohla realizovať v dôsledku rôznych činiteľov, o ktorých je ešte dosť protichodných názorov, a realizovala sa po nemeckej vojenskej intervencii na Slovensku, ťažšia a zložitejšia cesta obranného boja povstaleckého územia kombinovaná s dlhodobou partizánskou vojnou, možno povedať, že práve v tejto zložitej a ťažkej ceste boja s mnohými ľudskými aj materiálnymi obeťami sa ukázalo, aké hlboké a vážne korene malo protifašistické hnutie v slovenskom ľude a na druhej strane v plnej nahote sa odkryla a dovŕšila zrada a vazalská závislosť ľudáckych pohlavárov.

Pri všetkých týchto zložitos... sa SNP nezmietalo v politických, ideových a nac... ych zmätkoch. Naopak po prvých 2—3 dňoch ko... dujúcim činiteľom sa tu stáva politika a štátne ideová myšlienka z programu Vianočnej dohody z 1943 roku. Bez nadsázky a legendarizovania zásluhu patrí ilegálnej SNR a ilegálnym RNV, ale najmä komunistom v mestách aj dedinách, a platného ilegálneho ÚV KSS, že legalizovaná SNR získava svojim politickým programom vyjadreným v Deklarácii SNR plnú autoritu domácich anti-

fašistických síl. Slovenská národná rada sa stala politicko-mocenským národným revolučným orgánom na Slovensku. Preberá celú zákonodarnú vládnu a výkonnú moc. Vyhlasuje obnovenie Československej republiky ako republiky rovnoprávnych národov. Uznáva Beneša ako hlavu štátu aj československú emigračnú vládu ako dočasný vládny orgán v zahraničí. Žiada ale, aby reprezentant domáceho odboja, plné uznanie tej už doma existujúcej a v boji sa realizujúcej revolučnej platformy novej republiky. Beneš, ako vieme, intriguje, bráni sa, ale musí priznať, že sa mu nepodarilo presadiť jeho model, jeho plánom vyhovujúci dočasný orgán a jemu konvenujúcu garnitúru osôb ochotne slúžiacich jeho záujmom a politickým cieľom.

Slovenské národné povstanie je mienené hrdinský boj, je aj veľký revolučný pohyb formujúci sa v konkretnú revolučnú silu v mocensko-politických národných aj ľudových orgánoch, vplyv a pôsobnosť ktorých aj keď sa menila (iná bola na povstaleckom oslobodenom území, iná v partizánskych rajonoch a iná na oslobodenom území) a prispôsobovala bojovým podmienkam doby, má svoju kontinuitu od prvých dní Povstania až po definitívne oslobodenie našej vlasti Sovietskou armádou a je súčasťou aj celého ozbrojeného obranopovstaleckého aj partizánskeho boja. V tom je trvalý historický fakt ďalekosiahleho dosahu a presahujúceho aj našu súčasnosť. Revolučné hodnoty sformované v SNP, v nemeckom obkľúčení bojujúceho národa sú tým špecifickým, ale práve nie nepodstatným vkladom slovenských revolučných síl do základného kameňa novej republiky.

Práve v tom je veľkosť Povstania aj veľkým šťastím nielen Slovenska, ale aj tvoriacej sa republiky, že slovenský národ išiel do republiky už s vlastnou tvárou a devízou rovnoprávneho národa, aj so svojimi už v odboji a revolučnej praxi overenými národnými orgánmi, a nie z milosti niekoho, ako sa to často ozývalo v odkazoch buržoázných emigračných kruhov zo zahraničia.

Dějiny a současnost, č. 8/1966, str. 1-3